

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֵׁת הַשָּׁבוּעַ בַּא תשפ"ב

למה ניגש שוב נציגו של יהודה אל נציגו של יוסף? (חלק א)

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"וַיֹּאמֶר לְמָה זֶה אֲדֹנָי רֹדֵף אַחֲרַי עֲבָדוּ כִּי מָה עֲשִׂיתִי וַיְמַה בְּיָדֵי רַעְיָה" (שמו"א כ"ו יח).
כך שאל דוד את שאול והוסיף בכאב עצום:

"כִּי גִרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם מִהֶסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת יְקֹנָק לְאֹמֵר לֵךְ עִבְד אֱלֹהִים אַחֲרַי" (שם, שם ט).
ננסה להסביר מה מסתתר מאחורי הכרזה טעונה וחריפה זו?

דוד נרדף בידי שלשה גורמים מאוד משמעותיים.

א. הפלישתים, שזכרו לו את הריגתו של גלית גיבורם, מי שהטיל את חיתתו על כל סובביו, ושנאו אותו שנאה קשה.

ב. שאול מלך ישראל, שרדף אחריו כל יום, ניסה לחסלו בכל הזדמנות וכמעט בכל דרך. על כך נאמר:
"וַיִּבְקָשׁוּהוּ שְׂאוּל כָּל הַיָּמִים" (שם כ"ג יד).

ג. צאצאיו של כלב בן יפונה, תושבי דרום הר חברון, שניסו להפטר ממנו גם על ידי הסגרתו לידי שאול. כך מפורש בכתוב: "וַיַּעֲלוּ

זַפִּים אֶל שְׂאוּל הַגִּבְעָתָה לְאֹמֵר הֲלֹא דָוִד מְסַתֵּמֵר עִמָּנוּ בְּמַצָּדוֹת בַּחֲרָשָׁה בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה אֲשֶׁר מִימִין הַיְשִׁימוֹן: וְעַתָּה לְכָל אֲנֹת נִפְשֶׁךָ הַמְּלֹךְ לְרֹדֵת רֹד וְלָנוּ הַסְּגִירוֹ בְּיַד הַמְּלֹךְ" (שם, שם ט – כ, עיינו גם כ"ו א).

גם אנשי קעילה (בני שבט), שדוד הושיעם והצילם מיד הפלישתים, רצו להסגירו בידם.

הקב"ה באמצעות האורים והתומים אישר לדוד כי אכן זו תכניתם, וז"ל הכתוב: "וַיֵּדַע דָּוִד כִּי עָלָיו שְׂאוּל מִחְרִישׁ הַרְעָה וַיֹּאמֶר אֶל אֲבִיתָר הַכֹּהֵן הַגִּישָׁה הָאֶפֻּד: ... וַיֹּאמֶר דָּוִד הַסְּגִירוֹ בְּעֲלֵי קְעִילָה אֹתִי וְאֶת אֲנָשָׁי בְּיַד שְׂאוּל וַיֹּאמֶר יְקֹנָק יִסְגְּרוּ" (שם, שם ט, יב).

לפני שנסביר מה הייתה דרכו של דוד, וכיצד הוא פתר את הבעיה? נסביר, במאמר מוסגר, מה היו הטיעונים בהם השתמשו רודפיו, מבני ישראל, כדי להצדיק את מעשיהם?

להסתפח בנחלת יקנאק, ניתן להסביר בשתי דרכים:

א. להתחתן עם בת ישראל, וכך להיות חלק ממי שהשכינה שורה עליו.

ב. לגור בארץ ישראל, מקום שהשכינה שורה בו בקביעות.

מתנגדיו של דוד טענו כי הוא אינו ראוי לבא בקהל ד', כיוון שהוא צאצא של מואבית (עיינו יבמות ע"ב).

(נעיר כי גם היום מגורים מחוץ לארץ ישראל, הם "מתכוון" לנישואי תערובת, הגורם מס' אחד להתבוללות ויציאה מתחת כנפי השכינה).

בגלל הרדיפות של שאול וצאצאי כלב, שישבו בדרום הר חברון, דוד בחר לעזוב את הארץ בה דר עם ישראל, והצטרף, לכאורה, למחנהו של אכיש מלך גת (הפלישתים קיבלו אותו כאויב אויבם – שאול, ומתוך תקוה לפלג בדרך זו את עם ישראל).

מדוע דוד החליט דווקא כך? נציע כמה הסברים:

א. כך ימנע מליפול בפח מלחמת האחים, שהיא הדבר הנורא מכול.

ב. כך יוכל לעזור להילחם בשוסים שפגעו תדיר באחיו (למרות שהם לא נהגו כלפיו מנהג אחווה) יושבי דרום הר חברון (עיינו שם, כ"ז ח-יא).

ג. כך יוכל לעזור לשאול (אע"פ שניסה תדיר לחסלו), במקרה שתפרוץ מלחמה בינו לבין הצבא הפלישתית, הוא יצטרף כ"גייס חמישי", והפלישתים ימצאו עצמם במלחמה פנים ואחור (עיינו שם כ"ט א-יא).

כך העמיד דוד לדורות רף גבוה מאוד, של מנהיג ששם את טובת עם ישראל במקום הראשון, ואת טובתו האישית במקום האחרון. הסיכון שלקח על עצמו היה עצום, ורק בסייעתא דשמיא מיוחדת הצליח מאוד במשימה.

[כדי לפתור את בעיית נישואי התערובת, דוד הקפיד מאוד לקחת את נשותיו ואת נשות אנשיו עמו, כמפורש בכתוב: "וַיֵּשֶׁב דָּוִד עִם אֲכִישׁ בְּגַת הוּא וְאֲנָשָׁיו אִישׁ וּבֵיתוֹ דָּוִד וּשְׁתֵּי נָשָׁיו אֲחִינֹעַם הַיְזְרְעֵאלִית וְאֲבִיגַיִל אֲשֶׁת נָבָל הַכַּרְמֶלִית" (שם כ"ז א)].

בשבוע הבא, בע"ה, נסביר מדוע לא התקבלה טענתם של כלב וצאצאיו למלכות.

הבה נתפלל כי נזכה תמיד למנהיגים מסוג זה, מנהיגים שירבו אהבה בין כל חלקי העם וישימו תמיד את טובת הכלל במקום הראשון, ואת טובתם וטובת אנשי שלומם במקום האחרון.

לעי"נ

זליג ושרה ונגרובסקי

כ"ה בטבת תשפ"ב / י" בתמוז תשע"ד

לעי"נ

הרב שלמה מרזל

י" באייר תשע"א

לעי"נ

הרב ראובן וחייה לאה אברמן

ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב

לעי"נ

מר משה וסרצוג

כ" בתשרי תשפ"א

לעי"נ

מר שמואל וגבי אסתר שמש

י"ז בסיוון / כ' באב

לעי"נ

מר יצחק טרשנסקי

כ"ח באדר תשפ"א

לעי"נ

הרב ישראל רוזן

י"ג בחשוון תשע"ח

לעי"נ

חיים לייב בן מיכאל קרייסל

ב' בשבט

לעי"נ

שרה ברכפלד

(שרה - ט"ז בטבת תש"ף)

לעי"נ

סוזן וסרטיל

ט"ז בכסלו / אלול תש"ף

לעי"נ

ר' אברהם ומרת גיטה קליין

י"ח באייר / ד' באב

לעי"נ

יחזקאל ומרת חנה צדיק

י"א באייר תשע"ו / י"ט בתשרי תשפ"א

לעי"נ

ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל

ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט

לעי"נ

נועה רבקה

בת מלכה ברכה ומשה

לעי"נ הרב שמואל כהן, שבט תשפ"א

לעי"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חֵמְדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

המוסר העמוק שאפשר ללמוד מהלכות אכילת פירות רקובים בשביעית

בשבועות האחרונים למדנו על תפיסות מחשבתיות העומדות בבסיס איסור "לאכלה" – ולא להפסד. הצגנו שלוש תפיסות מרכזיות:

א. תפיסת הקדושה שבפירות: פירות השביעית קדושים, אסור לפגוע בקדושה זו.

ב. תפיסת ה"קידוש הקהילתי": פירות השביעית נועדו לשימוש משותף של כולם. כל פעם שאנו לוקחים מהשלחן הציבורי, עלינו להתחשב בכך שאכילתנו מונעת את שימושם של האחרים. אין בכך אמירה של הימנעות מאכילת פירות השביעית; זכותנו ואף מומלץ שנאכל מפירות אלו לשבוע נפשנו. אך אם איננו מנצלים את הפירות כראוי, הרי שפגענו בזכות השימוש של האחרים באופן שאינו מוצדק.

ג. תפיסת "שלחן גבוה": הקב"ה מזמין אותנו לאכול על שלחנו, על ידי כך שהוא מזכיר שהארץ כולה שלו, יד אדם לא תהיה שותפה ביצירת הפירות בשנה זו, וכולם מוזמנים לאכול מפריה ולשבוע מטובה. עלינו לכבד את המעמד המיוחד, ולא לנצל את מה שמוגש לנו שלא באופן לו הפירות מיועדים.

בירושלמי על מסכת שביעית (פרק ח, ב) הגמרא אומרת שאין מחייבים את האדם לאכול פת שעיפשה או תבשיל שנתקלקל (העשוי מפירות שביעית). ואם ביקש לכסוס חטים הקדושים בקדושת שביעית (לאכול את החיטה כמות שהיא, ללא עיבוד), אין שומעים לו.

ידוע שגרסאות הירושלמי קשות. העברת מסורת הירושלמי לא הייתה מסודרת כהעברת מסורת הבבלי. לכאורה שתי האמירות הללו אינן יכולות לדור בכפיפה. האמירה הראשונה היא שאין חובה לאכול אוכל מעופש. משמע שמותר, אך אין חובה. האמירה השנייה היא שאסור לאכול אוכל שאינו מעובד ומוכן לאכילה ראויה. משמע שאסור לאכול אוכל שכזה. מסתבר שהיו שתי מסורות לדברי הירושלמי שהתאחדו כאן. נראה בהמשך שהפוסקים בררו להם את הצד שהכריעו שהוא המדויק יותר. ראשית יש לציין שהניסוח ש"אין מחייבים" לאכול מכוון אותנו לשיטת הרמב"ן. למדנו בעבר שאחרונים רבים למדו מלשון הרמב"ן שישנה מצווה לאכול פירות שביעית. מדוע שנחייב משהו לאכול את התבשיל? יתכן ויש כאן איתות לכך שבאופן כללי יש מצווה לאכול את פירות השביעית, וכאן נאמר שניתן להימנע ממצווה זו כאשר האוכל מתעפש.

אחרונים רבים ראו בניסוח הירושלמי ראייה לשיטת הרמב"ן. הם הציעו כיצד הרמב"ם מסביר את הדברים:

ערוך השלחן מציע להבין שהירושלמי מתכוון להיפך הגמור. מטרתה היא לדחות את המחשבה שיש מצווה לאכול פירות שביעית! הוא מניח שלא מדובר באוכל מעופש ממש, שהרי אסור לפגוע בגוף על ידי אכילת אוכל מרקוב. מדובר באוכל שעדיין ראוי לאכילה, אך כבר אינו טעים במיוחד. היינו חושבים שמכיוון שישנה מצווה לאכול את פירות השביעית, ישנה חובה לאכול גם אוכל שכבר אינו בשיא איכותו. מכריע הירושלמי שבעצם אין מצווה לאכול פירות שביעית, ולכן אם האוכל אינו ערב לחיך, ניתן להימנע מאכילתו.

(היה מקום להגדיר את זה אחרת: לומר שלמרות שיש מצווה לאכול פירות שביעית, אין חובה או צורך להידחק ולאכול אוכל שאינו ערב לחיך, למרות שיש בזה מצווה. ערוך השלחן אינו מבאר כך).

לפי הסבר זה ניתן ליישב את שתי האמירות בירושלמי כך: מעת שהאוכל אינו ערב לחיך, אין עניין להשקיע ולאכול אותו. אך את החיטה שטרם עברה עיבוד אסור לאכול – יש לעבד אותו ולאכול אותו כראוי (דבר שלא ניתן לעשות עם אוכל המתחיל להרקוב).

במגילת אסתר (שכחת העשין עשה ג, שם הוא דן באריכות במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן) מציע שהחובה איננה נובעת ממצוות האכילה, אלא מחובה למנוע הפסד. ניתן לחבר את דבריו להבנה השנייה שהעלנו לעיל. חז"ל דרשו "לאכלה" – ולא להפסד. כלומר, לכל אדם ניתנת הזכות לקטוף כדי לאכול את הפירות. אך אם הוא אינו מנצל אותם, מתברר שהוא בזבז את כוחם של האחרים בפירות. מה יעשה אדם שהכין תבשיל מפירות השביעית, ועתה התבשיל מתחיל להתקלקל? היה מקום לומר שעליו לאכול את התבשיל כדי למנוע את ההפסד. על כך קובע הירושלמי ש"אין מחייבין" לאכול תבשיל מתעפש כדי להציל את הבזבז הזה.

שימו לב שזו הלכה קריטית לעניין "פח שביעית". לולא אמירה זו, היה מקום לאסור לאפשר לפירות לשבת בקרן זוית ולהתעפש.

לעומת שני אלה, החזון איש מעביר את המוקד לחצי השני של המשפט. הוא אומר שאסור לאכול את התבשיל שכבר בקושי ראוי למאכל אדם. מדוע? מפני שהתורה קובעת שיש להתחלק במאכל עם בעלי החיים. אכילת פת מעופשת היא אכילה שאיננה ראויה לבני אדם, אך היא אכילה ראויה לבעלי חיים. כאשר אדם אוכל את הפת המעופשת, הוא מנשל את זכות הבהמות בפת! המפתיע בדברי החזון איש הוא שהחזון איש ממשיך את ההבנה השנייה, שה"הפסד" המדובר הוא הפגיעה בפוטנציאל הניצול של החברה של הפרי. אך שכחנו שחלק מחברה זו היא חברת בעלי החיים. גם להם יש זכות בפירות השביעית! בשמיטה אנו מקבלים זכות בפירות הארץ, אך גם כל בני האדם ובעלי החיים מקבלים את אותה הזכות. מתברר שזכות זו מכריחה אותנו ללמוד איך להתחשב בכלל החברה.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

<p>לעיין שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לעיין רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לעיין גב' לוריאן הופמן ז"ל</p>	<p>לעיין חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לעיין סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי				

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל

התמורה המגיעה לבעל פרדס בגין הסכם לרכישת אתרוגים

'ארץ חמדה גזית' ירושלים / תשרי תשפ"א / תיק מס' 81005-2

דיינים: הרב עדו רכניץ, הרב דניאל לונצר, הרב אבשלום ביידיני

המקרה בקצרה: התובע הוא בעל פרדס אתרוגים, הנתבע ביקש לרכוש את האתרוגים שיגדלו בפרדס, ובין הצדדים נחתם הסכם. בין הצדדים התגלעה מחלוקת שהגיעה לפתחו של בית הדין. בפסק הדין הראשון שניתן (וכבר פורסם כאן) נקבע כי יש תוקף הלכתי להסכם וכי הוא מחייב את הנתבע לשלם עבור כל אתרוג מרמה ג' ומעלה. אולם, הנתבע אינו צריך לשלם על אתרוגים שיש ספק האם הם ברמה ג' ומעלה. בעקבות זאת, נדרש בית הדין להחליט כמה על הנתבע לשלם לתובע ובכל עסק פסק דין זה. בהסכם נקבע כי הנתבע ישלם 18 ₪ לכל אתרוג מרמה ג' ומעלה. התקיימו חמישה קטיפים, ולגבי הקטיף הרביעי והחמישי התגלעה מחלוקת בין הצדדים. בסופו של דבר מהקטיפים האחרונים נשארו 2,100 אתרוגים שהנתבע לא לקח, שאת חלקם הקטן התובע הצליח למכור על פי הוראת בית הדין. בנוסף, הנתבע נתן 800 אתרוגים לארגון חסד. לטענת התובע האתרוגים היו ברמה גבוהה, ובכל מקרה גם אם היו ברמה ג', הנתבע היה צריך לקנות אותם. לכן לטענתו על הנתבע לשלם על כל האתרוגים מרמה ג' ומעלה סך 18 ₪ לאתרוג, סך הכל התובע ביקש לקבל סך 37,800 ₪. התובע הודה שמסכום זה יש לנכות את הסכום שקיבל עבור האתרוגים שהצליח למכור בסך 6,500 ₪. לעומתו, טען הנתבע שהוא אינו חייב לתובע כלום, משום שהתובע הפר את ההסכם, וכן בגלל שאיכות האתרוגים היתה נמוכה מאד. בנוסף, הנתבע ויתר על 800 אתרוגים מקטיף 4 כאשר אמר שהוא ינסה למכור אותם. מעבר לכך, האתרוגים שחולקו על ידי התובע לצדקה, הם היו ברמה ד' ובכלל התובע לא היה רשאי לחלק אותם ולכן הנתבע פטור מלשלם עליהם. בית הדין נעזר ברב ד', במומחה בית הדין. הרב ד' בחן מדגם מתוך האתרוגים שנשארו בידי התובע שבועיים לאחר סוכות והגיש לבית הדין חוות כתובה על האיכות של האתרוגים שבדק.

פסק הדין: הנתבע ישלם 16,258 ₪ עבור האתרוגים שהיה אמור לרכוש.

נימוקים בקצרה:

א. האם התובע הפר את ההסכם בין הצדדים?

לטענת הנתבע התובע הפר את ההסכם כי לא טיפל כראוי בפרדס שלו, ובכך שסירב לבצע מיון של האתרוגים ביחד איתו. בית הדין קבע כי גם אם נקבל את טענתו העובדתית של הנתבע, הרי שההסכם לא היה מותנה בכך. טענות אחרות על כך שהתובע הכריח את הנתבע לקחת חלק מסוים מהאתרוגים, לא נתמכו בעדות העובד של הנתבע. התובע אמנם טען שהוא הציע לנתבע למיין את האתרוגים, אלא שהצעה זו חורגת מההסכם שביניהם והיא לא העניקה לנתבע זכות לבחור אילו אתרוגים לקחת.

ב. המחלוקת בין הצדדים לגבי איכות האתרוגים

בין הצדדים היו מחלוקות רבות לגבי פרטי העסקה. בין המחלוקות היתה מחלוקת עיקרית לגבי טיב האתרוגים, כאשר הנתבע טען שהאתרוגים היו באיכות נמוכה, פחות מרמה ג'. בעניין זה בית הדין שמע את עדויות שני העדים שהגיעו לבית הדין: עובד של הנתבע, ואדם שמכר את האתרוגים עבור הנתבע. מדבריהם עלה שהקושי למכור את האתרוגים לא נבע מכך שהם היו ברמה נמוכה מאוד, אלא מכך שהלקוחות של הנתבע רצו אתרוגים ברמה גבוהה. ולכן טענת הנתבע נדחתה.

ג. הטענה שהתובע ויתר על מכירת קטיף ד לנתבע

הנתבע טען שהתובע ויתר על מכירת קטיף ד לנתבע בכך ששלח את האתרוגים למכירה בבני ברק. בית הדין דחה את טענת הנתבע משתי סיבות:

- ההסכם המקורי העביר את האתרוגים לבעלות הנתבע, ולכן הם לא חזרו לבעלות התובע בלי מעשה קניין (שו"ע חו"מ קפט, א).
- התובע לא אמר שהוא מוותר על זכותו על פי החוזה.

ד. תשלום על האתרוגים שניתנו לצדקה

לגבי התשלום על האתרוגים שניתנו לצדקה נחלקו דייני בית הדין:

לדעת המיעוט, הנתבע אמר לתובע שאין לו מה לעשות עם האתרוגים, והתובע מסר אותם לב לצדקה. למרות שהתובע לא היה רשאי לעשות כן כיון שהאתרוגים היו שייכים לנתבע, הרי שעדיין אין לחייב את התובע במחיר מלא. זאת, משום שכיון שהנתבע לא היה מעוניין לסחור באתרוגים אלה, הרי שיש להם דין של אתרוגים לאחר סוכות ששווים פחות (ע"פ פתחי תשובה חו"מ שסג, א). לכן לדעת המיעוט יש לפשר בין הצדדים, ולהפחית את העלות שהתובע ישלם ל-4 ₪ לאתרוג, במקום העלות האמיתית שהיא 10 ₪ לאתרוג.

לדעת הרוב: התובע טען שנתן לצדקה את האתרוגים כדי שלא ילכו לאיבוד, אולם, הוא הוא לא היה רשאי לעשות זאת ללא הסכמת הנתבע שהאתרוגים שייכים לו. למרות זאת, לא מדובר על גזל אלא על נזק (נתיבות המשפט רצא, ז), שכן התובע לא התכוון לגזול מהנתבע. אמנם גם גזלן בשוגג נקרא מזיק (נתיבות המשפט כה, א). ולכן יש לחייב את התובע על הנזק שגרם לנתבע. אמנם, כיון שאיכותם של האתרוגים שנמסרו היתה נמוכה, הרי שיש להפחית 20% מהאתרוגים שהיו ברמה נמוכה מרמה ג'. על שאר האתרוגים התובע חייב להשיב לנתבע 10 ₪ לכל אתרוג, סך הכל 5,120 ₪.

ה. הכרעה בנוגע לשאר האתרוגים

800 אתרוגים נמכרו על ידי התובע בסך 13,000 ₪ לטענת התובע, והרווח של הנתבע היה 6,500 ₪, משום שחצי הסכום שולם למי שמכרו את האתרוגים. כיון שסביר שהאתרוגים שנמכרו היו מרמה ג' ומעלה נקבע שהנתבע ישלם על 650 אתרוגים מחיר מלא, ועל 150 יופחתו 12% שהם 18 אתרוגים, ולכן הנתבע ישלם על 782 אתרוגים 18 ₪ לכל אתרוג.

למעבר לפסק הדין

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

Torino, Italy

טורינו, איטליה

סיוון תשס"ט

העברת מת לקבר הסמוך לבן זוגו

שאלה

שני בני זוג נקברו לפני שנים רבות בשתי עיירות רחוקות זו מזו. הצאצאים הגרים בעיר א' מבקשים לפנות את עצמות בן הזוג הקבור בעיר ב' ולהביאן לקבורה בעירם, בטענה שקשה להם לעלות לקבר מחמת המרחק. האם בן זוג נחשב בגדר "אבותיו" (שו"ע יו"ד סי' שסג), כך שאפשר יהיה להתיר את ההעברה?

תשובה

- א. יש להנחות את הקהילה ואת המשפחה, שעקב כובד העניין הנדון, כל גדולי ישראל ליבנו אותו היטב בטרם התיירו. לכן אין לראות בהיתרים הניתנים בתשובה זו היתרים גורפים, אלא יש לשאול את כבודו, המרא דאתרא לגופו של כל מקרה ומקרה.¹
- ב. בכל היתר של פינוי קבר, יסוד הדין הוא שנוח וערב למת עצמו בפינוי זה (שנוח לו שינוח אצל קבר אבותיו, שיתכפר בארץ ישראל, או כדי למנוע ממנו בזיון). אין זה תלוי ברצון או בנוחות של קרוביו שבחיים; אדרבה, קרוביו מחויבים לבטל את רצונם ואת נוחותם מפני נוחות וחרדת הדין של המת.² אף שכל עיקרו של האיסור אינו אלא מדרבנן,³ מכל מקום החמירו בו רבותינו הפוסקים. מצינו שחז"ל שהקפידו מאוד בכבוד המתים, המשילו עוון ביזוי המתים לשפיכת דמים. עיקרון זה נטוע בשורש אמונתנו הקדושה, ומחזק את האמונה בתחיית המתים.⁴
- ג. יש מי שאסר לפנות קבר לקבורה אבותיו אם המת כבר קבור בין קברי ישראל אחרים. לדעה זו, ההיתר לפנות קיים רק כאשר הקבר בודד⁵, אבל לעומתו פוסקים רבים התיירו זאת⁶, ואין לחוש לדעת יחיד. גם בבתי הקברות של ימינו יש דין קברי משפחה.⁷
- ד. נוח לאדם שיקבר ליד "קבר אבותיו", ולדעת אחרונים רבים הוא הדין ליד קברי משפחה.⁸ אף קבר אשתו נחשב כקברי משפחה⁹, לכן ניתן להעביר את קברו ליד קבר אשתו, או את קבר אשתו ליד קברו.
- ה. כדי שיחשב שנקבר אצל אבותיו, צריך שיהיו הקברים סמוכים זה לזה¹⁰.
- ו. יש המחמירים שקבורה משפחה הם רק כשיש שם לכל הפחות ג' קברים של בני המשפחה¹¹, ולכתחילה יש לחוש לכך.
- ז. במקרה שאין שם קברים של בני משפחה אחרים, יש שהתיירו אם קרובים אחרים רכשו או ירכשו לפני הפינוי חלקות קבר באותו מקום, וייקברו שם לאחר מאה ועשרים¹². פוסקים אחרים פקפקו בהיתר זה¹³. להלכה נראה שאין לסמוך על ההיתר, אלא אם קבור שם אחד ממשפחתו, וגם קנו או יקנו עכשיו שתי חלקות קבר נוספות¹⁴.
- ח. בנדון דידן יש להסביר לבני המשפחה¹⁵ את כובד העניין. אם יבחרו לפנות את המת, ואין חשש לפריצת גדר¹⁶, ויהיה בכך כדי להוסיף כבוד למת¹⁷ – ניתן להתיר את הפינוי, ובלבד שהבנים יקנו לפחות שני קברים נוספים בסמוך לקברי הזוג¹⁸.

¹ בגלל החשש שמא יהפוך ההיתר לדרך הכבושה לרבים, וחלילה לנו לגרום שיתבזו המתים. כן כתב ה"שרידי אש" (יו"ד סי' ק בהקדמה. מהדורת הוועד להוצאת כתבי הגאון וכו', ירושלים תשס"א, במהדורה הישנה ב סי' קכה): "שבכל זמן וזמן, בשעה שבה שאלה על דבר פינוי עצמות מתים לפני גדולי המורים, היו תוקעים את עצמם בדבר הלכה זו והיו מתלבטים הרבה בבירור ובליבון הדין מכל צד, ולא היו נמהרים להתיר אף בשעה שיסודי ההיתר היו ברורים ופשוטים". ועוד, שישנו החשש שמא הממשלה תראה בהיתרים לפינוי קברים "פריצה הקוראת לגנב", ותתיר לעצמה לחלל קברות ישראל בניגוד להלכה, ועשה ההיתר הפרטי מכשול לרבים, כמו שכתב ה"חתם סופר" בתשובה (ו סי' לו) וה"שרידי אש" (שם ענף רביעי אות כח). וכן חשש הגרי"א הרצוג (יו"ד ה סי' קלב עמ' תסא) מהתפתחות מגמה של העברת גופות חסידים לבית קברות הרביים שלהם, ומפינוי חללי מלחמה מקבר לקבר.

² "משפטי עוזיאל" (ו סי' ק עמ' קפה). ראה גם "אגרות משה" (יו"ד ב סי' קסב), שאין להקל מטעם שקשה לבנים ללכת לקבר אביהם, משום שכל ההליכה לקברי אבות אינה חיוב אלא מנהג. אף שיש בזה כבוד לאביהם, אין זה כבוד שבשבילו מותר לפנות את המת. וכן מצאנו בשו"ת "הר צבי" (יו"ד סי' רסח), שלא התייר לפנות קבר כדי שהבנים יוכלו לבקר בקברי אבות, שזה נחשב להנאת עצמם, ואי אפשר לגרום צער למת בשביל כך. אך עיין ב"שרידי אש" (יו"ד סי' ק שורש רביעי אות כו), שראה בכך שיוכלו הבנים להשתטח על קבר אמם סיבה להקל ולהתיר העתקת קבר למקום מגורי הבנים.

³ "בית יוסף" (טור יו"ד סי' שסד ד"ה והרמב"ם כתב). ועיין ב"אור שמח" (שמחות פרק יד הל' טו), שהסתפק אם האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן. וראה עוד באריכות בשו"ת הגרי"א הרצוג (שם סי' קלד וסי' קלו).

⁴ שו"ת "שרידי אש" (יו"ד סי' ק בהקדמה).

⁵ מדברי "אור זרוע" (אבלות סי' טיט) משמע שאסור להוליך את המת מעיר אחת לעיר אחרת, אלא אם בעיר השנייה מצויים קברות אבותיו, אבל בלא טעם זה אסור. ה"ש"ך (שו"ע יו"ד סי' שסג ס"ק ד) כתב שהטעם שאסור להוליך מעיר לעיר הוא משום כבוד המתים הקבורים בעיר הראשונה, שמבזה אותם שאותו מת לא ינוח אצלם. ה"כנסת יחזקאל" (סי' מג) כתב שאפשר שה"אור זרוע" התייר להוליך רק משום שהמת לא נקבר עדיין, אבל אם כבר נקבר בעיר הראשונה – אין לפנותו לעיר השנייה, משום שיש יותר ביזיון וניוול למתי העיר הראשונה אם כבר נקבר. אלא שה"כנסת יחזקאל" מתיר, משום שמתשובת הרשב"א (א סי' שסט) משמע שאין חילוק אם נקבר כבר או שלא נקבר, ושכן דעת הרמ"א (יו"ד סי' שסג סעי' ב), שהביא את דברי "אור זרוע" ולא חילק אם נקבר או לא נקבר. אבל ב"משפטי עוזיאל" (א יו"ד סי' ל) אסר, משום שבפינוי המת מקברו ישנו ביזיון למתים אחרים, וכמו שכתב ה"כנסת יחזקאל". יתר על

- כן, הואיל שנקבר בקברי ישראל – זה עצמו נקרא קברי אבות, שכל ישראל בית אב אחד נקראים, ופינוי המת מקברו נראה כאילו מזלזל בכבוד האחרים, שאינו ראוי לשבת במחיצתם ולהתייחס אליהם.
- 6 כפשוט דברי הרמ"א שלא חילק; וכן דעת שו"ת "חתם סופר" (ו ס"י לו); "בית רידב"ז" (ס"י יז); "כנסת יחזקאל" (בהערה הקודמת); "שרידי אש" (ס"י ק ענף ראשון אות ד); הגר"א הרצוג (שו"ת יו"ד כרך ה ס"י רכח עמ' תמה-תמו); ו"ביע אומר" (ז ס"י לח). טעם ההיתר הוא שאיננו חוששים לביזיון שאר מתים, אלא רק לביזיון המת עצמו, ולעניין היתר קברי אבות אין הבדל אם נקבר כבר או לא; או שאף שברך-כלל אנו חוששים לביזיון שאר המתים, כשמפנה לתוך חלקה של אבותיו – איננו חוששים, משום שאין שאר המתים מתבזים במקרים כאלה.
- 7 ה"צפנת פענח" (ראזין ס"י קפב, ורשא) הסיק להלכה שלפנות לקברי אבות הותר רק בימיהם, שהיה המנהג לקבור משפחות משפחות, כל משפחה בקבר משלה, והיום כשכולם קוברים יחד דבר זה אסור. וכן דעת "אמרי אש" (יו"ד ס"י קכ). אך נדחו דבריהם, שהרי כל הפוסקים הראשונים והאחרונים סתמו את דבריהם להיתר, אף-על-פי שגם בימיהם לא נהגו קבורת משפחות. ראה שו"ת "שרידי אש" (יו"ד ס"י ק ענף רביעי אות כה-כו). לשיטתו, שאיסור הפינוי הוא רק מחמת ביזיון המת, כשמפנה לצד קבורת משפחתו אין זה משנה אם קבורים שם גם אחרים, כמו שרואים שגם היום אנשים מקפידים להיקבר ליד קרוביהם); שו"ת הגר"א הרצוג (שם ס"י קלז); "ביע אומר" (ז יו"ד ס"י לו).
- 8 הירושלמי (מועד קטן פ"ב ה"ד) קובע ש"בתוך שלו, אפילו מן המכובד לבזוי ערב הוא לאדם שהוא נינוח אצל אבותיו", לכן, למרות שאסור לפנות קבר ממקום למקום, אם רוצים להעבירו לקבורת אבותיו הדבר מותר. נחלקו האחרונים בהגדרת "אבותיו". יש מי שכתב שניתן להעבירו רק למקום אבותיו ממש, אבל לא למקום בניו ("אגרות משה" יו"ד א ס"י רלו-רלח לפי דעת הש"ך, אך התיר לעשות כן בדיעבד, מחמת הדעות החולקות על הש"ך). אבל רוב האחרונים קבעו שאבותיו לאו דווקא, אלא הוא הדין גם בניו ("ציץ אליעזר" ח"ה קונטרס אבן יעקב ס"י כח, מופיע בסוף חלק ה מונה את ה"פרישה", ט"ז, באה"ג, "חתם סופר", "כתב סופר", "ערוך השולחן" ועוד הרבה אחרונים, ע"ש. אך עיין שם (י ס"י מ), שם משמע קצת שמחמיר בדבר).
- 9 גם לסייעת הסוברים שאבותיו לאו דווקא, נחלקו אם אשתו נחשבת כמשפחתו. יש הסוברים שאינה משפחתו – "דודאים בשדה" (ס"י ו); כך הבין ה"ציץ אליעזר" הני"ל בדברי ה"אגרות משה" (יו"ד א ס"י רלו), ויש הסוברים שהיא כמשפחתו – "חלקת יעקב" (יו"ד ס"י רה) בשם האחרונים; "שבט שמעון" (בבית אבן ס"י שסג); מהרש"ם (ג ס"י שמג); שו"ת ריב"ד (ס"י כד) בשם "יד יצחק" (ס"י רמט); "מלמד להועיל" (יו"ד ס"י קיז), שכיוון שעתה המנהג שקוברים איש אצל אשתו, יש להתיר להביא האיש אצל אשתו; שו"ת "אפרסקתא דעניא" (ס"י קעא); "ציץ אליעזר" (אבן יעקב שם); "ביע אומר" (ז יו"ד ס"י לח), מרן הגר"ש ישראל ב"עמוד הימיני" (סימן לה) שהתיר להעביר אשתו אשה ליד קבר בעלה אף שכבר נקברה בסמוך לקבורת אבותיה, בניסיונות מסוימות. הנה רבו המתירים להעביר קבר איש ליד קבר אשתו אשה ליד בעלה, ונדון כמקום קבורת משפחה.
- 10 בשו"ת "זכרון יהודה" (ב ס"י קמה, גרינולד) למד מלשון ה"אור זרוע" הני"ל שקבורת אבותיו נחשבים אפילו אם הוא קובר באותו בית קבורת, ולא דווקא סמוך לקברי המשפחה, ולמעשה לא התיר אם מפנים את המת מעיר אחרת, עי"ש. אבל בשו"ת "אדרת אליהו" (למהר"א גוטמאכר, יו"ד ס"י קכה) פסק שרק בסמוך ממש לקברי המשפחה נחשב קבר משפחה. וכן פסק שו"ת מהרש"ם (ג ס"י שמג) שמותר לפנות רק אם מפנים סמוך לקברי המשפחה, והוסיף שצריך גם שתהיה הפרדה בין הקבר שאליו מפנים לשאר הקברים באותו בית קבורת, היינו שיקברו בצד אותו הקבר עוד אחד מהמשפחה, או שישאירו מקום ריק כשיעור קבר אחד. וכן ניתן ללמוד משו"ת "דברי יוסף" (ס"י יא) שצריך שהקברים יהיו סמוכים, מפני שלדעתו רק אם הקבר מיוחד לבני המשפחה לבד ואין לזולתם חלק בקבורת יש לו דין קבר משפחה, ולמד כן מדין נפל הנקבר בקברי משפחה שהוזכר בספרי. ואף-על-פי שאיננו מקבלים דבריו כפשוטם, כמו שכתבנו לעיל (הערה 7), גם בקבורת שלנו צריך שלא יהיה קבר של מי שאינו בן משפחה בין הקברים. וכן כתב ה"ציץ אליעזר" (י ס"י מ שאלה יב).
- ה"מלמד להועיל" (ב ס"י קיט), התיר לפנות קבר ממקום למקום באותו בית קבורת, משום שפשוט הירושלמי שאמר "אצל אבותיו" משמע בסמוך, כמו שאין קוברים רשע אצל צדיק, היינו בסמוך. ומדבריו למדנו שגדרי סמוך בנדון דידן שווים לגדרי סמוך בדין שאין קוברים רשע אצל צדיק. וכן ב"קול מבשר" (א ס"י מ) הוכיח שדווקא בסמוך ממש נחשב קבר משפחה. אחת מראיותיו היא מתשובת הרשב"א (ה ס"י רלו), שהתיר לקבור מותרם ומנודה בקבורת אבותיו, "ואי משום שאין קוברים רשע אצל צדיק וכו'" – הרי שהסמיכות לקברי אבות היא ממש כמו ב"אין קוברים רשע אצל צדיק", היינו שצריך שהמרחק בין קבר לקבר לא יהיה יותר משמונה אמות "אגרות משה" (יו"ד ב ס"י קנב).
- 11 שו"ת הגר"א הרצוג (ה ס"י קלג עמ' תסז) הביא שיש מחמירים בכך; "משפטי עוזיאל" (ו ס"י קיג שאלה ב ס"י ד); "ציץ אליעזר" (י ס"י מ). ויש להעיר שבדברי כמה פוסקים לא הוזכר עניין זה כלל, ומסתיימת דבריהם נראה שהתירו לפנות קבר ליד קבר של בן משפחה אחד בלבד: "מלמד להועיל" (ב ס"י קיז); "ציץ אליעזר" (אבן יעקב ס"י כח אות י); "ביע אומר" (ז יו"ד ס"י לו-לח); "עמוד הימיני" (סימן לח); גם מדברי הגר"א הרצוג הני"ל משמע רק שיש מחמירים, אבל יש גם מקלים בכך.
- 12 "אור שמח" (סוף הל' שמחות), ולמד כן מהא דכתיב (יהושע כד) "ויקברו אתו בגבעת פנחס בנו", וכשמת אלעזר בן אהרן היה בשילה (שהרי היה כהן גדול, שאסור לו לצאת מעיר המקדש, כמו שכתב הרמב"ם (כלי המקדש פרק ה הל' ז), והוליקוהו לקבורה בגבעת פנחס בנו, ועדיין היה פנחס חי. ולולא היה היתר של קברי אבות אסור היה להעבירו, מטעמו של ה"אור זרוע", שאין מוליקים את המת מעיר לעיר. לכן בעל כורחנו נחשיב לקבר משפחתו מה שהוא של משפחתו החיה, עי"ש. אך בסיום דבריו כתב: "היות שדברי ה"אור זרוע" לא נזכרו בקדמונים... אין רצוני לסמוך על דעתי לבד, אך שיסכים עוד אחד מהמורים המובהקים". וכונתו שמא פינוי קבר חמור מהולכה לפני שנקבר, ואם כן אין ראייה מפנחס, ששם הייתה הולכה בלא פינוי. בשו"ת "דברי יוסף" (ס"י יא) הביא מקור אחר להיתר זה, שבספרי שופטים על הפסוק "לא תסיג גבול רעיך" למדו שהמוכר את קבר אבותיו עובר בלא תעשה, בהוא אמינא עובר בלאו זה גם אם לא נקבר שם אדם עדיין, קמ"ל. הרי שאף שלא נקבר שם מי ממשפחתו – יש לקבר שם קברי משפחה, אחרת ההוא אמינא אינה מובנת. כמו כן אין לחוש שמא מאונס לא יקברו בקבר ממשפחתו, דלא חיישינן לאונס. גם ה"שרידי אש" (שם ענף רביעי אות כה) למד כן, מהמקור של ה"דברי יוסף" מסברתו. שו"ת "דעת כהן" (ס"י רב), מוכיח מלשון הירושלמי (מועד קטן פ"ב ה"ד) שפתח ב"בתוך שלוי" ונימק ישער לאדם שיהא נינוח אצל אבותיו", משמע שאבותיו עדיין אינם קבורים שם, אלא רק עתידים להיקבר שם. וכן דעת "ציץ אליעזר" (אבן יעקב ס"י כח אות ח), וכן נראה ה"ביע אומר" (ז ס"י לח).
- 13 הגר"א הרצוג (שו"ת יו"ד ח"ה ס"י קכה עמ' תמג-תמה); ס"י קכט עמ' תנא) פקפק בעצם ההיתר של ה"אור שמח", שמי אמר שהיה אלעזר בשילה בשעה שמת? אולי יצא ממנה לצורך מצווה? ומי אמר שלא היה אחד מקרובי משפחה קבור כבר בגבעת פנחס. ופקפק גם על ההרחבה שלו, שאפשר שדווקא להוליד את המת בטרם נקבר מותר, אבל לאחר שנקבר ישנו בכך ביזיון למתים אחרים, ואסור. ואף-על-פי שה"אור זרוע" התיר גם לפנות, שם כשכבר היו קברי אבות, ותרתו מחדא לא ילפינן. אכן, במקום הכרח ובצירוף טעמים רבים הורה להקל (שם ס"י קלא). הרב חנוך הענאך אייגש (הובא ב"שרידי אש" יו"ד ס"י ק במכתבי הרבנים) חשש שמא לעתיד לבוא לא ייקברו שם הבנים, ונמצא שטלטלו את המת לבטלה. וכן כתב המהרש"ם (ו ס"י קכו), שמי יודע מה ילד יום. הגאון חיים עוזר גראדזענסקי (הובא בשו"ת הגר"א הרצוג שם סוף ס"י קכט) לא קיבל את ההיתר הני"ל, שיקנו קבר שלעתיד לבוא יהיה קבר משפחה, ולא נימק. וכן ה"אגרות משה" (יו"ד א ס"י רלו; רלו; ב ס"י קנו; קסא) כתב שאפשר שבזמן שנפטר אלעזר לא היו קבורת בשילה, ולכן רק אם כבר נגמרו הקבורת אצל הירושלים אין למחות בהם, כי אפשר לסמוך על ה"אור שמח", אבל למי ששואל ורוצה לעשות כהוגן וכראוי לטובת המת – יש לומר לו שלא כדאי לפנות, ושמציעים בכך את המת, ובפרט למתים שבזה הזמן במקומותינו, שיש להם הרבה מה לירא מחרדת הדין, ואין רוח חכמים נוחה מזה.

- 14 שאז נוכל לסמוך על הדעות המקלות, שנחשב כקברי משפחה אם רק קנו שם קברים, ואף למחמירים אפשר שאין צורך בשלושה מבני המשפחה כדי שהחלקה תיחשב כקברות משפחה, ודי בקבר אחד.
- 15 לדעת הגרני"א רבינוביץ יש לעשות כל מאמץ כדי לשכנע את הצאצאים שלא להעביר את הקבר.
- 16 ראה הערה 1.
- 17 התשובה מבוססת על כך שהקשר בין שני בני הזוג היה טוב, והסיבה שלא נקברו ביחד הייתה טכנית, כגון שהמשפחה העתיקה את מקום מגוריה מעיר א' לעיר ב' אחר פטירת בן הזוג הראשון, ולא היה בכך משום גילוי דעת שלא רצו להיקבר יחד, ראה ב"אגרות משה" (ב סי קנו).
- 18 ראה גם בשו"ת "במראה הבזק" (ג תשובה סד).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו.

בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
<p>טל שאול בן יפה גדעון בן רחל רבקה רינה בת גרונה נתנה יוסף חלילי בן רחל</p>	<p>ניר רפאל בן רחל ברכה חנן הראל הכהן בן דרורה מאירה בת אסתר אילנה בת עליה נהוראי בן רבקה נמיר</p>	<p>ישראל בן רבקה אריה יצחק בן גאולה מרים נטע בת מלכה חוה ראגלה בת פיילא רבקה בת שרה בלה</p>
בתוך שאר חולי עם ישראל		